

Om *Vasas* besättning

– samt några båtsmäns äventyr i Stockholm

Katarina Schoerner

Söndagen den 10 augusti år 1628 skulle det nybyggda skeppet *Vasa* segla från Stockholm ut till Älvsnabben i Stockholms södra skärgård. Vädret var vackert och det blåste en svag sydvästlig vind. Vid Beckholmen, bara ett litet stycke från Stockholms hamn, slutade resan. En vindpust lade skeppet på sidan och *Vasa* kantrade och sjönk till 18 famnars djup (bild 1).

Hur många människor som befann sig ombord vid olyckstillfället vet vi inte med säkerhet, inte heller hur många som omkom. Trots ihärdigt sökande i arkiven har inga besättningslistor eller liknande påträffats. Källmaterialet är över huvud taget förvånansvärt magert när det gäller både *Vasas* tillblivelse, olyckan och efterspelet. Det finns emellertid några dokument bevarade, och det är ur dessa vi kan hämta vår kunskap om människorna ombord.

Den 12 augusti år 1628, två dagar efter förlisningen, skrev riksrådet till kung Gustav II Adolf som befann sig i Polen. I brevet berättas att kaptenen Söfving Hansson sitter anhållen på slottet, Erik Jönsson ligger "rent för döden av det han är bliven full med vatten och illa slagen av luckorna" och "gamle Hans Jonsson är där kvar bliven, huru mycket folk där mer är blivet, kunne vi ännu icke veta".

Den 23 augusti 1628 skrev Gabriel Oxenstierna till sin bror, rikskanslern Axel Oxenstierna "det nya, sköna skeppet *Vasen* skulle löpa ut till Älvsnabben i ett vackert stilla väder, och när det kom ut till Blekholm, kom en liten kåring och kastade det helt omkull med 62 sköna metallstycken och blev vid pass till 30 personer med båtsmän, hustrur och barn, som till Vaxholm följa ville, borta, och blev den gamle kaptenen Hans Jonsson borta med

och tygmästaren Erik Jönsson samt kapten Söfving Jute kommo, sedan de länge hade varit borta under vattnet, med stor livsfara därifrån".

Den 5 september hölls förhör på slottet. I det protokoll som då upprättades får vi ytterligare några namn: Petter Gierdsson, "löjtnant opå *Vasan*", skepparen Jöran Matsson samt högbåtsmannen Per Bertilsson.

Det är således sex personer som nämns vid namn i dessa dokument och som vi alltså med säkerhet kan säga befann sig ombord på *Vasa*. Ytterligare ett namn, Joen Larsson, presenteras av Georg Hafström i boken *En bok om skeppet *Vasa** (1959). Varifrån Georg Hafström fått uppgiften om Joen Larsson framgår tyvärr inte. Det kan dock sägas att Hafström var en nitisk arkivforskare, och det är inte osannolikt att han hade tillgång till ett dokument som vi i dag inte känner till.

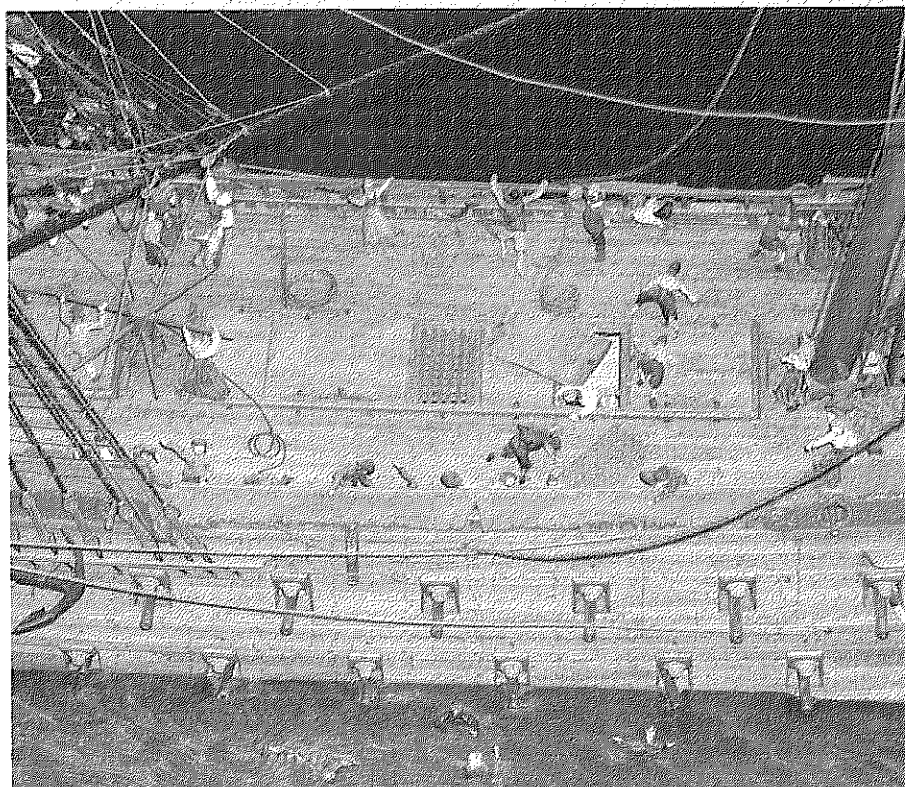

Bild 1. *Vasa* förliser på Stockholms ström. Detalj av modell i Vasamuseet.

Foto: Patrik Höglund, Statens sjöhistoriska museer

Stockholms tänkebok

Många är de som finkammat arkiven i jakt på dokument som kan bidra till berättelsen om *Vasas* öde. Att det skulle finnas några handlingar som ingen ännu funnit är en tanke som väl föresvävat alla som haft med *Vasa* att göra. Men 1960-talets Vasaentusiaster — Anders Franzén, Georg Hafström och andra — ägnade ett oräkneligt antal timmar åt arkivstudier, både i Sverige och utomlands, och fann, kan man förmoda, i stort sett allt som finns skrivet om *Vasa*. Därför var det med stor förvåning man härom året kunde foga ytterligare tre namn till *Vasas* besättning. De tre är Mats Mickelsson, Mårten Eriksson och Peder Eriksson "på Wasenn".

för att skeppas över till krigen. Tusentals unga män befann sig tidvis i staden, långt hemifrån och med en oviss framtid (bild 2). Stockholm var dessutom en stad med många förbindelser ut till det övriga Europa. Här fanns ett betydande antal invandrade tyska och holländska köpmän och hantverkare, och här fanns under de många krigsåren — vid sidan av de svenska soldaterna — också många värvade utländska knektar.

Sverige hade under Gustav II Adolfs tid en betydande skeppsflotta med skepp med namn som *Svarta Hunden*, *Merkurius*, *Jupiter*, *Enhörningen*, *Stockholm*, *Havsfrun* och *Riksäpplet*. Båtsmännen var många och de förekom ofta i samband med bråk på stan. De tre båtsmännen från *Vasa*

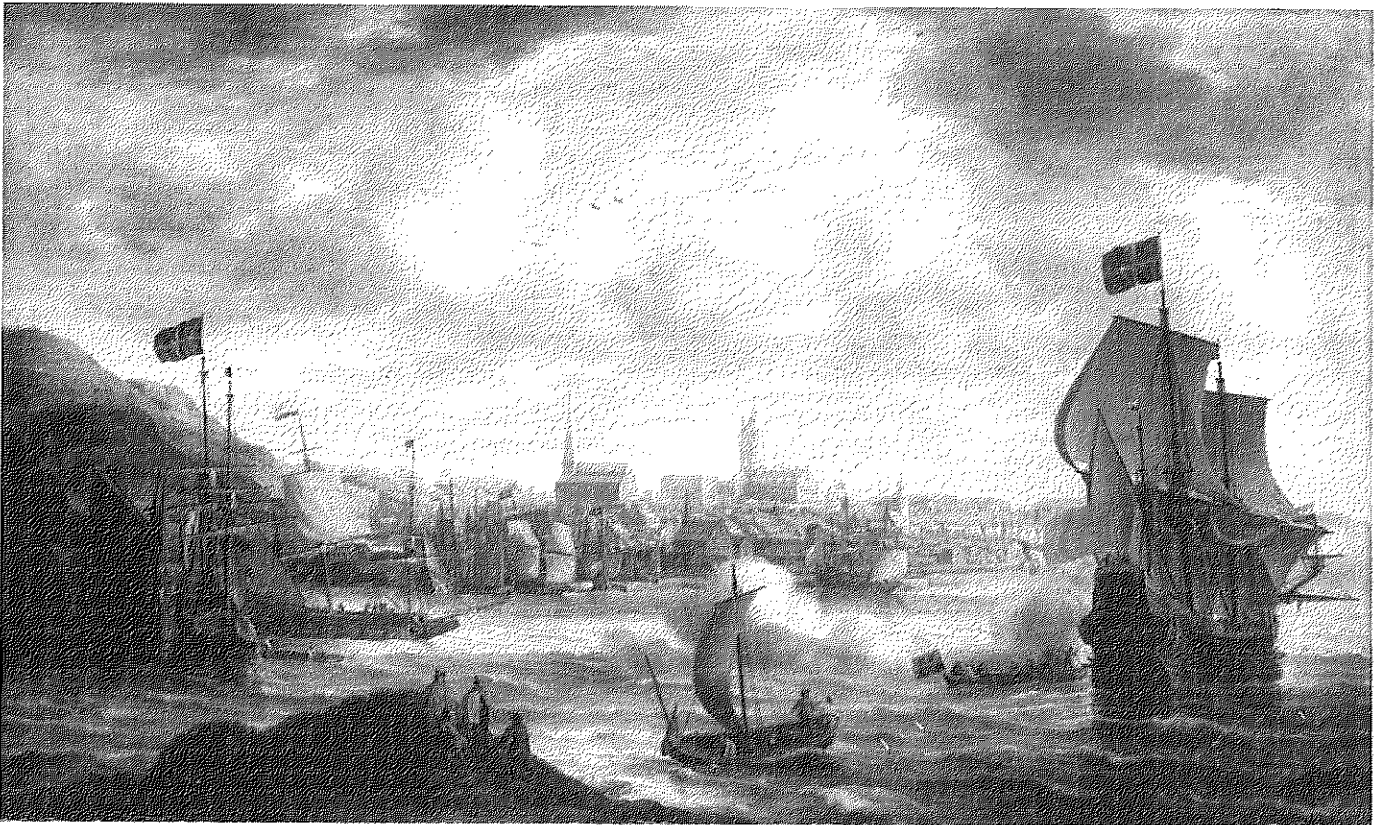

Foto: Staatliches Museum, Schwerin

Bild 2. Stockholms hamn efter en målning av Bonaventura Peters 1636.

Vi hittar dem i Stockholms tänkebok från år 1628, utgiven av Stockholms stadsarkiv 1998. Tänkeböckerna är de protokoll som skrevs vid rättegångarna i Stockholms rådhusrätt. Den aktuella notisen berättar om tre båtsmän som stulit en kista från några tyska båtsmän. De straffades med att springa gatlopp, ett vanligt straff för stöld och säkerligen mycket plågsamt. Med bar överkropp tvingades den dömda springa mellan två led av uppställda soldater, som med käppar och spön slog på dem som sprang. Så mycket mer får vi inte veta om de tre båtsmännen från *Vasa*. Men fortsätter man att läsa i Tänkeboken kan man konstatera att de knappast utgjorde något ovanligt inslag i stadsbilden.

Stockholm var utskeppningshamn för soldater och båtsmän från både svensk och finsk landsbygd. Det var i Stockholm de utskrivna skulle fördelas på flottans fartyg

fick bara några få rader i rättegångsprotokollet. Detta är dock tillräckligt för att vi skall uppmärksamma dem och låta vårt intresse utvidgas till också andra båtsmän.

Anders Andersson på skeppet *Stockholm* rövade år 1629 en jacka av en hustru och misshandlade hennes man. Rådhusrätten remitterade ärendet till "de gode herrar under amiralitetet" och föreslog att förövaren skulle dömas till gatlopp "på det synd och last icke alldeles må ostraffat bliva".

"Nåd och förlåtelse"

Senare samma år gjorde sig båtsmannen Nils Pedersson från Linköping skyldig till stöld mitt under predikan på söndagen. Han bröt sig också in i Johan Skyttes hus vid Söderport och stal bland annat silver, en kompass och

kläder. Han bad om "nåd och förlåtelse", men rätten dömd honom till att "slås för kärran och år och dag draga orenlighet av gatorna".

Den 18 augusti år 1628 ställdes båtsmannen Tomas Dansare från *Svarte Hunden* inför Stockholms rådhusrätt, anklagad för stöld av en tunna mat, tio mark penningar, två tennfat, en liten kittel och en psalmbok. Tomas sattes i stadens fängelse, varifrån han efter några dagar rymde. Han infångades och ställdes åter igen för rätten "och blev tillfrågad, för vad orsak skull han ha andra resan sig utbrutit, och rymt stadens fängelse, och släppt de andra fångar ut med sig. Han svarade att de hjälptes alla åt, ty de hade inget att förtära".

Hans Markusson, båtsman på *Mercurius*, anklagades i december 1626 för att ha stulit en säck humle. Straffet blev 40 marks böter. Kunde han inte betala så skulle han "slås i järn och arbeta för tjuvnad sin". Då skulle han bli skickad till skeppsvarvet på Skeppsholmen, nuvarande Blasieholmen, och förmodligen bli satt i arbete i smedjan.

En båtsman på skeppet *Stockholm*, Johan Tomasson, mötte en vinternatt år 1626 fyra linvävargesällor på Södermalmstorg. Johan var "överdrucken", ropade och skrek och slog en av gesällerna i huvudet med sin värja. Det blev bråk och Johan blev slagen till marken – då högg någon av honom ena handen. Johan fick hjälp och lyckades resa sig. Då tog en av gesällerna upp den avhuggna handen från gatan och kastade den efter Johan. Ingen av gesällerna ville sedan bekänna vem som huggit av handen – alla blev dömda till böter.

Dömd till döden – och benådad

Olof Hök var båtsman ombord på *Riksäpplet*, ett skepp som skulle ingå i samma eskader som *Vasa*. På hösten år 1622 råkade han in i ett bråk som skulle kosta honom livet. Stadsskrivaren antecknade i Tänkeboken att "då ställdes för rätten Levin Fredriksson, anklagad av en båtsmans hustru, att han haver skjutit hennes man i sjön. Levin svarade att denne båtsmannen överföll honom. Först slog han honom i huvudet med en skovel. Sedan

fick han ut sin kniv. Därtill haver han i handen ett stycke osmundsjärn, med vilken han slog Levin i munnen. Till slut ruste båtsmannen till Levin med en skarp kniv och i det samma sköt han honom i sjön, där han drunknade".

"Ändock, sade Levin, jag mente att han skulle krafsa sig i land, vilket intet kunde ske för det osmundsjärn, som han hade stulit och lagt i byxorna, vilket honom strax nedsänkte."

Av vittnesmålen framkom att Olof "var mycket drucken" samt att vid hans upprepade anfall med kniven mot Levin ska människorna i land ha ropat "häv den skälmen i sjön". Trots förmildrande omständigheter dömdes Levin Fredriksson till döden. Ett par veckor efter domen kom Olof Höks änka till rådstugan tillsammans med sin förmyndare Olof Jönsson, som var skeppare på *Riksäpplet*. De meddelade att de inte var "till sinnes att stå efter hans liv, utan tillsäga honom en vänlig förlikning". Kort tid härefter prövades ärendet av hovrätten och Levin benådades.

Vem vet, kanske Levin Fredriksson några år senare mönstrade ombord på *Vasa*? Kanske han följde med på hennes korta resa, kanske han omkom i djupet, kanske han överlevde? *Vasas* historia är förvisso en källa till mycken vetenskaplig kunskap om 1600-talets skeppsbyggnadskonst, hantverksskicklighet, segling och navigering. Men den andra sidan av *Vasas* historia – den okända sidan – tillåter också spekulationer och fantasieggande dramatiseringar. Så leder *Vasas* historia vidare till andra historier, och hon blir också en del av oss själva och vår egen tid.

Katarina Schoerner arbetar på läns museet i Halmstad där hon är avdelningschef på bildningsavdelningen. Tidigare arbetade hon som utställningsproducent på Vasamuseet

Referenser

Hafström, G. 1959. *En bok om skeppet Wasa*. Stockholm. *Stockholms stads tänkebok 1628*. Stockholms stadsarkiv 1998.